

Διδαγμένο

A1α.

1. Σωστό «πολιτικής γάρ... πολεμική»
2. Σωστό «Ζεύς οὖν δείσας... πᾶν»
3. Λάθος «εἷς ἔχων ἰατρικήν... δημιουργοί»

A1β.

αὐτῶν: αναφέρεται στο «θηρίων»

οὕτω: αναφέρεται στο «ὡς αἱ τέχναι νενέμηνται»

B1. Ο Δίας, επειδή φοβήθηκε μήπως αφανιστεί το ανθρώπινο γένος και θέλοντας να διασφαλίσει την επιβίωση των ανθρώπων, που διέτρεχαν άμεσο κίνδυνο αφανισμού, τους προσφέρει την «αἰδώς» και τη «δίκη». Έτσι θα είναι δυνατή η συγκρότηση κοινωνιών και η περαιτέρω ανάπτυξη του πολιτισμού. Η ενέργεια αυτή του Δία δείχνει το ενδιαφέρον και τη φροντίδα για τους ανθρώπους. Η αἰδώς είναι το αίσθημα του σεβασμού ενός μέλους της κοινότητας έναντι των υπολοίπων, όλες οι ηθικές αναστολές και οι φόβοι που προφυλάσσουν τον άνθρωπο από αντικοινωνική συμπεριφορά (με άλλα λόγια ο αυτοσεβασμός, η ντροπή που νιώθει ο άνθρωπος όταν έχει προβεί σε τέτοια συμπεριφορά). Σε ένα λεξικό με τον τίτλο «Όροι», το οποίο ανάγεται στην πλατωνική Ακαδημία, η αἰδώς ορίζεται ως «εκούσια υποχώρηση από απερίσκεπτη συμπεριφορά, σύμφωνα με το δίκαιο και αυτό που φαίνεται καλύτερο· εκούσια κατανόηση του καλύτερου· προσοχή για αποφυγή δικαιολογημένης επίκρισης» (Φάκελος υλικού, σελ. 62). Παράλληλα, το συναίσθημα αυτό λειτουργεί και ως κίνητρο για την εκτέλεση του χρέους και του καθήκοντος που επιβάλλει η κοινωνία στα μέλη της, αφού με τον τρόπο αυτό αποφεύγεται η αγανάκτηση και η αποδοκιμασία των άλλων. Η «δίκη» στο συγκεκριμένο απόσπασμα δεν χρησιμοποιείται με τη σημασία της δικαστικής διαδικασίας. Βρίσκεται κοντά στην αρχική της σημασία. Δίκη: το ορθό, το δίκαιο. Κατά προέκταση, η δίκη δηλώνει εδώ την έμφυτη αντίληψη για το σωστό, το κοινό περί δικαίου αίσθημα (Φάκελος υλικού, σελ. 62). Μέσω αυτής περιστέλλεται ο ατομικισμός και ο εγωισμός και εξασφαλίζεται η αρμονική κοινωνική συμβίωση.

Το δίπολο των αρετών «αιδώς και δίκη» ισοδυναμεί με το ζεύγος «σωφροσύνη και δικαιοσύνη», το οποίο χρησιμοποιεί ο Πρωταγόρας στο επιμύθιο του λόγου του. Κάθε πολιτισμικά προηγμένη κοινωνία θεμελιώνεται σε αυτές τις αξίες, οι οποίες είναι καθολικές και συνιστούν παράγωγα της εξέλιξης, τόσο της ηθικής συνείδησης όσο και του πολιτισμού που την εκφράζει και την κατευθύνει.

«*ἴν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί*»: στην πρόταση αυτή διατυπώνεται η κοινωνιοπλαστική αποστολή της αιδούς και της δίκης. Χάρη σε αυτές εξασφαλίζεται η αρμονική συμβίωση μέσα στην πόλη, η συνοχή του συνόλου, η ισορροπία και η ευταξία, καθώς και οι σχέσεις φιλίας, συνεργασίας, αλληλεγγύης και αλληλοσεβασμού. Ειδικότερα, η αιδώς αντιστοιχεί στο «*πόλεων κόσμοι*», εμπνέοντας στους πολίτες κόσμια συμπεριφορά και συντελεί στην κατάκτηση της αυτονομίας του, αναγκαία για την αρμονία της κοινωνίας. Η δίκη αντιστοιχεί στο «*δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί*» δηλαδή σε υπαγορεύσεις με τις οποίες οι πολίτες υποβάλλονται σε δεσμεύσεις της συμπεριφοράς τους, ώστε να επιβάλλεται η συνοχή της πολιτικής κοινωνίας. Η συμπληρωματική λειτουργία των δύο «δώρων», συνεπάγεται φιλία, που σημαίνει ηθική ενότητα της πολιτείας, σύμπνοια και ομόνοια των πολιτών, ώστε να συμβιώνουν αρμονικά. Χρειάζεται βέβαια να διευκρινιστεί ότι οι δύο αξίες δόθηκαν ως πρότυπα που έπρεπε να κατακτηθούν από τους ανθρώπους με τη λογική και τον προσωπικό αγώνα. Άλλωστε, ο Δίας αν και κατείχε την πολιτική τέχνη, δεν τη δώρισε στον άνθρωπο. Αντίθετα, δώρισε την αιδώ και τη δίκη για να εξοικονομήσει την πολιτική τέχνη μόνος του ο άνθρωπος με τον προσωπικό του αγώνα, θεμελιώνοντας έτσι πολιτείες δημοκρατικές.

B2. Στο συγκεκριμένο χωρίο παρουσιάζεται η επιθυμία του Δία και συγχρόνως η ρητή εντολή του στον Ερμή να μοιράσει σε όλους την «αιδώ» και τη «δίκη» και όλοι να έχουν μερίδιο σε αυτές. Το σκεπτικό του Δία τονίζεται με την επανάληψη του επιθέτου *πᾶς* (*πάντας, πάντες*) δηλώνοντας την καθολικότητα της πολιτικής αρετής και ταυτόχρονα, με τον υποθετικό λόγο της απλής σκέψης του λέγοντος «*οὐ γάρ ἄν γένοιτο... μετέχοιεν*», προβάλλεται η αδυναμία συγκρότησης πολιτικής κοινωνίας σε περίπτωση μη συμμετοχής των πολιτών στην πολιτική αρετή. Παράλληλα, με τη χρήση της προστακτικής (*θές, μετεχόντων*) τονίζεται ρητά και κατηγορηματικά η αυστηρότητα της εντολής του, καθώς και με την παρομοίωση/μεταφορά «*ὡς νόσον τῆς πόλεως*» χαρακτηρίζεται ως αρρώστια «*ὁ μὴ δυνάμενος αἰδοῦς καὶ δίκης μετέχειν*», δηλαδή αυτός που δεν συμμετέχει στην πολιτική αρετή. Επομένως, ο Δίας θεωρεί απαραίτητη την καθολικότητα των αξιών της αιδούς και της δίκης για τους ανθρώπους με την αιτιολόγηση ότι η κοινωνία δεν μπορεί να συγκροτηθεί πολιτικά, αν οι βασικές ιδιότητες που θεμελιώνουν την πολιτική συγκρότηση δεν είναι κοινές σε όλα τα μέλη της.

Ο Πρωταγόρας, λοιπόν, τελειώνει τον μύθο με τον Δία να επιβάλλει αυστηρά την ανάγκη της καθολικότητας της πολιτικής αρετής και μάλιστα με την ποινή του θανάτου, δηλώνοντας έτσι την πολύ μεγάλη σημασία που δίνει στις αξίες της αιδούς και της δίκης για τη συγκρότηση και τη διατήρηση της πολιτείας. Η σημασία και η αυστηρότητα του νόμου του Δία τονίζεται από την επιβολή θανατικής ποινής (κτείνειν ὡς νόσον τῆς πόλεως) σε όποιον δεν συμμορφώνεται στις εντολές του.

Η παρομοίωση όποιου δεν συμμετέχει στην πολιτική αρετή με αρρώστια της πόλης υποδηλώνει ότι αποτελεί κίνδυνο γι' αυτήν και πρέπει να θανατωθεί για να διαφυλαχθεί η τάξη και η ισορροπία του συνόλου. Ο Δίας ζητάει το απόλυτο και το απαιτεί με αμείλικτη σκληρότητα. Επιπλέον, η επιβολή της θανατικής ποινής από τον Δία και συνεπώς η αδυναμία του να εξασφαλίσει την καθολικότητά τους, δείχνει ότι οι αξίες της αιδούς και της δίκης δεν είναι έμφυτες, γιατί δεν αποτελούσαν γνώρισμα της αρχικής ανθρώπινης φύσης και ότι ο σκληρός νόμος που τις επιβάλλει είναι «έργο του χρόνου, της πικρής πείρας και της ανάγκης».

Με αυτόν τον τρόπο οι πολίτες διαμορφώνουν κοινωνικοπολιτική συνείδηση και αναδεικνύονται υπεύθυνοι για τη χρηστή διοίκηση, αφού αυτή εξαρτάται από το δικαίωμά τους να έχουν βαρύνουσα άποψη για τη διαχείριση των δημόσιων υποθέσεων.

B3.

Λάθος
 Λάθος
 Σωστό
 Σωστό
 Λάθος

B4. α.

1. ε
2. γ
3. στ
4. ζ
5. η
6. α

Περισσεύουν από την β' στήλη το β και το δ.

B4.β.

Ο σύγχρονος άνθρωπος **διαφθείρεται** ηθικά λόγω της ατέρμονης επιδίωξης των υλικών αγαθών.

Ο **δημιουργός** του ποιήματος «Ιθάκη» είναι ο Καβάφης.

B5. Ο Καλλικλής στο δοθέν απόσπασμα αντιπαραβάλλει τους θετούς νόμους της κοινωνίας με το φυσικό δίκαιο. Ειδικότερα, αναφέρει ότι οι νόμοι σε μια κοινωνία καθορίζονται από τους πολλούς και αδύναμους στην προσπάθεια τους να προστατέψουν τα συμφέροντα τους («Αυτοί καθορίζουν... συμφέρον τους»). Οι ίδιοι απαξιώνουν την πλεονεξία των ισχυρών και αξιώνουν τη δίκαιη κατανομή των αγαθών, καθώς η πλεονεξία θεωρείται αφορμή της άδικης συμπεριφοράς των δυνατών προς αυτούς («η πλεονεξία... πυρήνας της αδικίας»). Έτσι ο σοφιστής Καλλικλής φαίνεται να ενστερνίζεται την άποψη ότι στη φύση επικρατεί το δίκαιο του ισχυρού. Η πεποίθηση αυτή συνεπάγεται ότι ο αδύναμος δεν έχει άλλη επιλογή από να υποταχθεί. Σύμφωνα με το κείμενο αναφοράς, ο Πρωταγόρας υποστηρίζει ότι ο άνθρωπος κινδύνευε από τα άγρια θηρία και αναζήτησε τη σωτηρία στη συγκρότηση πόλεων. Άρα, ο σχηματισμός πόλεων είναι αποτέλεσμα σύμβασης και ανάγκης (νόμφ). Ενεργοποιεί, δηλαδή, την ανθρωπινή ευρηματικότητα, η οποία εκδηλώνεται άμεσα και πρωτόγονα με την πράξη της αθροιστικής συνύπαρξης των ανθρώπων για την από κοινού αντιμετώπιση του φυσικού κινδύνου («έζήτουν δὴ ἀθροίζεσθαι»). Παρ' όλα αυτά σύμφωνα με το απόσπασμα αναφοράς, ακόμα και μετά τη συγκρότηση των πόλεων, εξαιτίας της έλλειψης πολιτικής οργάνωσης, το ανθρωπινό γένος κινδυνεύει να αφανιστεί. Λόγω δηλαδή της απουσίας της πολιτικής οργάνωσης οι άνθρωποι άρχισαν να αδικούν ο ένας τον άλλο και να αλληλοσκοτώνονται, με αποτέλεσμα να βρεθούν και πάλι στην ίδια χαοτική κατάσταση («ὥστε πάλι... σκεδαννύμενοι διεφθείροντο»). Η επιστροφή στη φύση εξέθετε το ανθρωπινό γένος στον θανάσιμο κίνδυνο από τα άγρια θηρία και βρέθηκε πάλι αντιμετώπιση με την πρόκληση της επιβίωσής του.

Συμπερασματικά, και τα δύο κείμενα κάνουν αναφορά στο φαινόμενο της αδικίας. Η αδικία, όμως, ως κοινωνικό φαινόμενο ερμηνεύεται διαφορετικά. Ο Πρωταγόρας, αφενός, υποστηρίζει ότι η αδικία οφείλεται στην έλλειψη πολιτικής τέχνης (θεσμοί – νόμοι), ο Καλλικλής, αφετέρου, τονίζει ότι η αδικία είναι απόρροια των νόμων που επιβάλλουν οι αδύναμοι. Έτσι, λοιπόν, κατά τη γνώμη του, οι θεσμοί παραβιάζουν το φυσικό δίκαιο σύμφωνα με το οποίο «ο καλύτερος και ο πιο δυνατός πρέπει να έχει περισσότερα από τον χειρότερο και τον πιο αδύναμο».

Αδίδακτο

Γ1. Ο Άνυτος βέβαια εξαιτίας της πονηρής εκπαίδευσης του γιου και εξαιτίας της αχαριστίας του ίδιου ακόμη και μετά τον θάνατό του έχει κακή φήμη. Ο Σωκράτης όμως εξαιτίας του ότι υπερηφανεύτηκε για τον εαυτό του στο δικαστήριο έκανε τους δικαστές να τον καταδικάσουν σε θάνατο περισσότερο επειδή προκάλεσε τον φθόνο. Μου φαίνεται όμως ότι έχει πετύχει μείρα αγαπητή στους θεούς.

Γ2. Σύμφωνα με το δοθέν απόσπασμα ο Ξενοφώντας εκφράζει απόψεις για τη στάση που κράτησε ο Σωκράτης στο δικαστήριο. Οι απόψεις του αυτές διατυπώνονται στο κείμενο με μια σειρά από αιτιολογικούς προσδιορισμούς. Πιο συγκεκριμένα, ο Σωκράτης έδειξε ψυχική δύναμη, επειδή αποφάσισε ότι ο θάνατος εκείνη τη στιγμή ήταν καλύτερος από τη ζωή «*τοῦ ζῆν τῶ τεθνάναι αὐτῶ κρείττον εἶναι*». Με τον ίδιο τρόπο που δεν ήταν αντίθετος σε ό,τι θεωρούσε αγαθό «*ὥσπερ οὐδέ πρὸς τᾶλλα τὰγαθὰ προσάντης ἦν*», έτσι δεν δέλιασε και μπροστά στον θάνατο «*οὐδέ πρὸς τὸν θάνατον ἔμαλακίσατο*», αλλά τον αντιμετώπισε με ψυχραιμία και νηφαλιότητα «*ίλαρῶς καί προσεδέχετο αὐτόν καί ἐπετελέσατο*».

Κατά την γνώμη του Ξενοφώντα, ο Σωκράτης αξίζει να μνημονεύεται για τη γενναιότητα και τη σοφία του «*τοῦ ἀνδρός τὴν σοφίαν καί τὴν γενναιότητα οὔτε μή μεμνήσθαι δύναμαι*» και όταν τον φέρνει στη μνήμη του, του είναι αδύνατο να μην τον επαινεί «*οὔτε μεμνημένος μή οὐκ ἐπαινεῖν*». Στο τέλος του αποσπάσματος ο Ξενοφώντας επιλέγει με έναν υποθετικό λόγο του πραγματικού να εκφράσει τη βεβαιότητά του πως δύσκολα θα βρεθεί άλλος άνδρας πιο ωφέλιμος από τον Σωκράτη στο θέμα της αρετής «*Εἰ δέ τις τῶν ἀρετῆς ἐφιεμένων ὠφελιμωτέρῳ τινὶ Σωκράτους συνεγένετο, ἐκεῖνον ἐγὼ τὸν ἄνδρα ἀξιομακαριστότατον νομίζω*».

Γ3. α. «*ἡμῖν μὲν οὖν δοκεῖ θεοφιλεστέρων μοιρῶν τετυχηκέναι τῶν μὲν γὰρ βίων τὰ χαλεπώτερα*».

β. ἔγνω: γνῶθι

ζῆν: ζῆ/ζήθι

τεθνάναι: τεθνηκώς/ τεθνεώς ἴσθι

Γ4. α. *διά τό μεγαλύνειν*= εμπρόθετος επιρρηματικός προσδιορισμός της αιτίας στη μετοχή *ἐπαγόμενος* (ἐναρθρο, ειδικό απαρέμφατο)
τοῦ ζῆν= ἐναρθρο τελικό απαρέμφατο ως ονοματικός ετερόπτωτος, γενική συγκριτική (β' ὅρος σύγκρισης) στο *κρείττον*
τοῦ ἀνδρός= ονοματικός ετερόπτωτος γενική κτητική στο *τὴν σοφίαν* και την γενναιότητα
ἀξιομακαριστότατον= κατηγορούμενο στο αντικείμενο *τὸν ἄνδρα* από το νομίζω.

β. *εἰ δέ τις τῶν ἀρετῆς ἐφιεμένων ὠφελιμωτέρῳ τινὶ Σωκράτους συνεγένετο*: δευτερεύουσα επιρρηματική υποθετική πρόταση, εισάγεται με τον υποθετικό σύνδεσμο *εἰ* και εκφέρεται με οριστική (συνεγένετο). Στην απόδοση έχουμε μια κύρια πρόταση κρίσεως που εκφέρεται με οριστική (νομίζω). Ο υποθετικός λόγος δηλώνει το πραγματικό (1^ο είδος).

Σχεδιαγραμματικά:

Υπόθ.: *εἰ* + οριστική (συνεγένετο)

Απόδ.: οριστική (νομίζω)

Η μετατροπή του σε προσδοκώμενο θα έχει την εξής μορφή:

Υπόθ.: ἐάν/ἄν/ἦν + υποτακτική (συγγένηται)

Απόδ.: οριστική μέλλοντα (νομιῶ)

«Ἐάν δέ τις τῶν ἀρετῆς ἐφιεμένων ὠφελιμωτέρῳ τινί Σωκράτους συγγένηται, ἐκεῖνον ἐγὼ τόν ἄνδρα ἀξιομακαριστότατον νομιῶ».

ΟΡΟΣΗΜΟ